

MUHYİDDİN MEHMED, Hatibzâde

MUHYİDDİN MEHMED, Hatibzâde

(ö. 940/1534)

Osmanlı âlimi.

27 Şâban 864 (17 Haziran 1460) tarihinde Amasya'da doğdu. Babasının adı Hatib Kasım, dedesinin adı Yâkub'dur. Hatibzâde ve İbnü'l-Hatib diye anılır. Devrin ilim ve kültür merkezi olan Amasya'daki hocalardan ders alarak tefsir, hadis, fıkıh, kıraat gibi alanlarda kendini yetiştirdi; cifr, mûsiki, vefk gibi konularda da temayüz etti. Amasya ve Bursa'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı; ayrıca Şehzade Ahmed'e ders okuttu. Ardından İstanbul'a tayin edildi; Edirne ve tekrar Amasya'daki öğretim faaliyetinden sonra yeniden İstanbul'a çağırıldı. Yavuz Sultan Selim'in Ayasofya Camii civarında yaptırdığı medresenin ilk müderrisi oldu. Ardından Semâniye medreselerinden birinde görevlendirildi ve ölümüne kadar burada müderrislik yaptı. 2 Zilkade 940 (15 Mayıs 1534) tarihinde vefat etti, Kemalpaşazâde'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra Eyüp'te defnedildi. Muhyiddin Mehmed kanatkarlığı ve ibadete düşkünlüğüyle tanınmıştır.

Eserleri. 1. *Ravzu'l-aḥyâri'l-müntehab min Rebî'i'l-eberrâr*. Zemahşerî'ye ait eserin ihtisar edilmesi ve bazı ilâvelerin yapılmasıyla meydana gelen muḥâdarât ve siyasetnâme türünde bir kitaptır (Kahire 1279, 1292, 1307, 1380). Âşık Çelebi, eseri II. Selim'e takdim edilmek üzere Türkçe'ye çevirmiştir. 2. *Risâle fi mevzû'ât-i'l-ʿulûm* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3743). 3. *Hâşiye ʿalâ Şerḥi's-Seyyid ʿale'l-Ferâʾiz*. Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâʾizu's-sirâciyye*'sine Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., nr. 1361). 4. *Hâşiye ʿalâ Şerḥi'l-Vikâye*. Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye* adlı eseri için Sadrüşşerîa'nın kaleme aldığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1117; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 4318). 5. *İnbâʿü'l-iştâfâ fi ḥaḳḳı âbâʾi'l-Muṣṭafâ*. Kanûnî Sultan Süleyman için telif edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 405; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 484). 6. *Risâle-i Cifr* (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 103). Bunların dışında kaynaklarda Muhyiddin Mehmed'in *Tuhfetü'l-uşşâk* (Türkçe manzume), *Risâle fi'r-rûʾye ve'l-keḷâm*, *Risâle fi'l-kible ve maʾrifeti semtîhâ*, *Risâle*

fi muḥtârâtî'l-ʿilm adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, I, 398-399; *Keşfü'z-zunûn*, I, 170, 833, 894, 916; II, 1248, 1905, 2022; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 242-243; Serkis, *Muʿcem*, II, 94; *Hedîyyetü'l-ʿârifîn*, II, 235; Zirikî, *el-Aʿlâm*, VII, 229; Kehhâle, *Muʿcemü'l-muʿelîfîn*, XI, 148.

ALİ TURGUT

MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ

(bk. ÇIVİZÂDE

MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ).

MUHYİDDİN MEHMED ŞAH

(ö. 957/1550)

Osmanlı âlimi ve tarihçisi.

Fahreddin er-Râzî'nin soyundan gelmektedir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde şeyhülislâmlık yapan Zenbilli Ali Efendi'nin büyük oğludur. Molla Çelebi ve Zenbilizâde diye şöhret bulmuştur. Osmanlılar'ın ilk devrinde yetişen ve Karamanoğulları Beyliği'nin sınırları içindeki Aksaray'da müderrislik yapan Cemâleddin Aksarâyî ailesine mensup olan diğer ilim ve devlet adamları gibi bazı kaynaklarda Cemâlî nisbesiyle de kaydedilir.

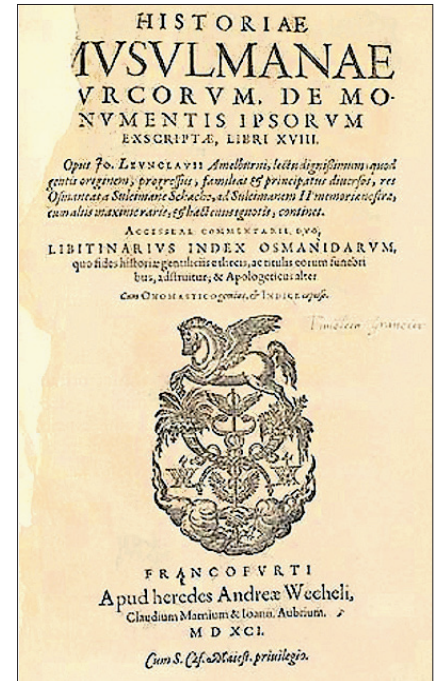
Muhyiddin Mehmed ilk derslerini anne tarafından dedesi Hüsamzâde Mustafa Efendi'den aldı. Daha sonra babasından ve Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'den akfî ve naklî ilimleri tahsil etti. Medrese eğitimini tamamlayınca İstanbul'da Murad Paşa ve Dâvud Paşa medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından Sahn-ı Semân müderrisliğine tayin edildi. Buradan Edirne kadılığına gönderildi. Bir süre sonra kadılıktan alınınca İstanbul'a döndü ve tekrar Sahn müderrisliğine getirildi. Çok geçmeden ikinci defa Edirne kadılığına tayin edildi. Edirne kadılığından üçüncü defa Sahn müderrisliğine tayini yapılmıca İstanbul'a döndü. Bu görevde iken kendi isteğiyle ve günlük 100 akçe tekaüt ulûfe-siyle emekliye ayrıldı. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Molla Çelebi'nin kazaskerlik yaptığını kaydederse de (*Mecelle-tü'n-nişâb*, vr. 242ⁿ) onun kazaskerlik görevine getirildiğine dair dönemin eserlerinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Müstakimzâde, muhtemelen Muhyiddin Mehmed Şah'ı kazaskerlik yapan Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Şah Efendi ile karıştırmıştır. İstanbul'da vefat eden

Muhyiddin Mehmed, Zeyrek Yokuşu'nda Zenbilli Ali Efendi Muallimhânesi'nin bitişiğinde babasının kabri yanına defnedildi.

Kaynaklarda, pek çok ilimle uğraşan bir âlim olarak tanıtılan Muhyiddin Mehmed'in ferâiz, usul ve fûrû konularında akranı arasında üstün olduğu vurgulanır. Aynı zamanda şair olup Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Medreseyi bitirince ücretsiz olarak mülâzemet dönemi geçirmek zorunda kalanların ikametleri için İstanbul'da çok sayıda hücre inşa ettirmiş, hücrelerde kalan mülâzımlara günde 1'er akçe harçlık vermiştir.

Muhyiddin Mehmed Şah'ı şöhrete kavuşturan eseri, Cemâleddin'in *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ* adlı kitabında Mehmed Muhyiddin *Tarih-i dediği* (s. 10) *Tarih-i Âl-i Osmân*'dır. Daha önce kaleme alınmış anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lardan yararlanılarak hazırlanan kitap, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayıp Kanûnî Sultan Süleyman'ın İran seferinden İstanbul'a dönüşüne kadar (evâil-i Zilhicce 956 / Aralık 1549) gelmektedir. *Tarih-i Âl-i Osmân*'ın yalnız 895'ten (1490) sonraki kısmı Muhyiddin Mehmed Şah'a ait olup önceki bölümler diğer *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ların metin-

Muhyiddin Mehmed Şah'ın *Tarih-i Âl-i Osmân* adlı eserinin Latince tercümesinin kapağı (Frankfurt 1591)

leriyle aynıdır. Yurt dışında ve İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 15) yazma nüshaları bulunan eserin iki ayrı metni vardır. İliki oldukça kısa olup önce Joannes Gaudier (Spiegel) tarafından Almanca'ya tercüme edilmiş (Frankfurt 1567); ardından bu tercümeyle dayanan Joannes Leunclavius (Hans Löwenklau) ilâveler de yaparak Latince (Frankfurt 1588, 1596) ve Almanca (Frankfurt 1590) olarak neşretmiştir. Eserin daha geniş Latince bir neşrini de yine Leunclavius gerçekleştirmiştir (Frankfurt 1591). Ayrıca bu metinlerin tamamı Almanca olarak yayımlanmıştır (Frankfurt 1595). Muhyiddin Mehmed'in Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eserine bir ta'likatı olduğu da kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 100; Ramazanîzâde Mehmed Çelebi, *Târih-i Nişancı*, İstanbul 1290, s. 193; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 304, 389-390; Atâî, *Şeyl-i Şekâik*, s. 35, 230, 249; *Keşfü'z-zunûn*, I, 284; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 311; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 346; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nişâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 242; Karşîzâde Cemâleddin Mehmed, *Osmanlı Târih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 10, 25; Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292, I, 110; *Sicill-i Osmânî*, III, 488; IV, 345; *Osmanlı Müellifleri*, III, 63; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, II, 2545; Babinger (Üçok), s. 81-82; Yusuf Küçükdağ, *II. Bâyezîd, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul 1995, s. 132-134; Th. Menzel, "Muhyî'd-Din Mehmed", *İA*, VIII, 555-556.

YUSUF KÜÇÜKDAĞ

MUHYİDDİN MUHAMMED YAVSÎ

(bk. ŞEYH YAVSÎ).

MUHYİDDİN MÜNŞÎ

(bk. MÜNŞÎ).

MUHYİYYE

(bk. EKBERİYYE).

MUHZIR

(المحضر)

Mahkemelerde davalı ve davacıyı mahkeme huzuruna celbeden görevli, yüksek rütbeli bir yeniçeri kumandanının unvanı.

Sözlükte "huzura getiren, hazır bulunduran" anlamına gelir. Klasik İslâm hukuku kaynaklarında davalı ve davacıyı mahkemeye sevkeden memur için *a'vân* ve

müşhiş kelimeleri de kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Konya ve Kayseri gibi bazı iç Anadolu şehirlerinde muhzırda birlikte *şahne* (*şihne*) adı da görülür (Baykara, s. 205, 212). Mahkeme kâtipliğine ihtiyaç duyulmayan küçük kadılıklarda da muhzır bulunur ve kitâbet işini kadı veya muhzır yapardı. Mahkemede hazır bulunması istenen kişiye kadı tarafından bir celb kâğıdı (mürâsele) çıkarılır, muhzır da bununla ilgili şahsı mahkemeye çağırırdı. Muhzırın zor kullanma yetkisi yoksa da bazı durumlarda kadının talebiyle yanına asker alabilirdi. Muhâkeme sırasında mahkemedeki asayişin temini de muhzırın görevlerindendi. Zaman zaman merkezden kadılık bölgesindeki suçluların takibi, âsilerin yakalanması, soruşturmalarda yardımcı olma gibi hususlarda özel vazifelerle de yükümlü kılınabilirdi. Bilhassa İstanbul'a yakın yerlerdeki kadılıklarda kadılının merkeze yazdığı arzları muhzır veya muhzırbaşı götürürdü. Eğer konuyla ilgili bir ferman çıkmışsa bu fermanı da alıp kadıya teslim ederdi (BA, MD, nr. III, hk. 636, 637; nr. V, hk. 172, 214, 1225, 1783).

Muhzır, mahkemenin bulunduğu yerin ahalisi arasından özellikle daha önce bu görevi yapmış kişilerden veya bir şekilde devlet görevi almış (askerî) grupların mensuplarından seçilirdi. Sivil halktan muhzır tayin edilemezdi. Nitekim haklarında merkeze yapılan şikâyetlerde bazılarının "raiyyet oğlu" oldukları halde bu görevde bulundukları belirtilir (BA, MD, nr. V, hk. 223). Muhzırları tayin ve azil yetkisi kadılara verilmiştir (BA, MD, nr. V, hk. 282; nr. LI, hk. 261). Kadı bunun için uygun gördüğü kişiyi merkeze arzeder ve tayin merkezden beratla yapılırdı. Diğerleri gibi padişahların cülûs zamanlarında beratları yenilenir, genellikle haklarında bir şikâyet olmadığı müddetçe görevlerini sürdürebilirlerdi. Büyük kadılıklarda birden fazla muhzır bulunur, böyle yerlere bir de muhzırbaşı tayin edilirdi. İstanbul kadılığı muhzırbaşısının kapıkulu süvarileri bölüğüne geçebilme hakkı vardı (BA, MD, nr. IV, s. 56; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, II, 144).

Davanın konusuna göre mahkemece alınan harçlar değişmekle birlikte sonuçlanmış bir davadan muhzırların XVI ve XVII. yüzyıllarda yüzde iki akçe ihzâriye aldıkları tesbit edilmiş olup bu miktar kunnâme ile belirlenmişti. XVII. yüzyılda mahkeme hüccetleri, nikâh akdi, sicile kayıt, tasdik ve arzlardan muhzırların da aralarında bulunduğu mahkeme hademeleleri için 5 akçe tahsil ediliyordu (Tevkîf Ab-

durrahman Paşa, s. 542). XVIII. yüzyılda avârız ve bedel-i nüzûl hânelerinin tesbiti için mahkeme harcının yanında muhzırîye ücreti olarak 3 kuruş kaydedilmiştir. Nüfusu yoğun olan büyük şehirlerde ihzâriye harcı hayli yüksek rakamlara ulaşıyordu. Bu yerlerde muhzırlara bir miktar ulûfe tayin edilerek ihzâriye gelirlerinin kalan miktarına hazine tarafından el konulurdu. Kayseri ve Kütahya gibi yerlerde ihzâriye timar şeklinde kapıkullarına tahsis edilmişti. Geliri yüksek olan bazı yerlerde muhzırbaşılar görevleri başında bizzat bulunmayıp yerlerine iltizam yoluyla vekil tayin edebilirlerdi ve bu vazife devirlerini mühürlü temessükle yaparlardı.

Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin kendi konaklarında akdettikleri divanlarda yirmişer muhzır ve birer muhzırbaşı görev yapardı. Muhzırbaşılar genellikle kapıcılar kethüdâsı kendine bağlı kapıcılardan tayin ederdi. Bunlar terfi ettiklerinde timarla dergâh-ı âlî çavuşluğuna geçerdi. Kazaskerlerin Divân-ı Hümâyûn toplantılarına götürülüp getirilmesi de muhzırların vazifelerindendi. Bunlar ayrıca kazasker arzını ilgili kalemlere götürür ve çıkan fermanı alıp yerlerine ulaştırırlardı. Muhzırbaşı kapıcı keçesi başlığı ile at üzerinde, muhzırlar ise mücevveze ile yaya olarak kazaskerlerin önü sıra yürürlerdi (Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 202). Hakkında şikâyet olan kadıların teftişine zaman zaman muhzır ağalar da gönderilmekteydi (*Taylesanizâde*, I, 190).

Kazaskerlerin divanlarındaki muhzırların belirli bir maaşı yoktu. Kadılıklarda olduğu gibi ihzâriye ücreti de alamazlardı. Kendilerine kadı ve müderris tayinlerinde "müjdecilik" adı altında belli bir tahsisat ayrılmıştı. Kadı tayininde kadının bir aylığı hesap edilerek yarısı berat resmi olarak, yarısı da kazaskere alınır, bu ikinci hissenin beşte biri kâtipler, muhzırbaşı, muhzırlar ve divitdâr arasında paylaşırlardı (Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 204). XVIII. yüzyılda muhzırlar, taşradaki kadıların İstanbul'daki resmî işlerini takip etmek üzere kapı kethüdâlıklarını da yapıyordu. 1208 (1793-94) yılında Kadılar Kanunu'na yapılan bir ilâve ile muhzırlardan başkasının kadılara kapı kethüdâlığı yapması yasaklanmıştı. İstanbul kadısı sadrazamdan ayrı olarak İstanbul esnafını denetlemeye çıktığında maiyetinde muhzırlar da bulunurdu. Bunlar kırmızı mücevveze takarlar, yeniçeri muhzırları gibi ellerinde falaka, sopa ve terazi taşırlar, usulsüzlüğü tesbit edilenlerin cezalarını uygularlardı.